

**Kugler Nóra – Modrián-Horváth Bernadett – Simon Gábor (szerk.):
*Korpusznyelviszeti módszerek a kognitív nyelvészeti kutatásban***

DiAGram Könyvek 10. ELTE BTK, Budapest, 2024. 336 p.

A DiAGram Könyvek sorozat 10. kötete a kognitív- és korpusznyelvészet apparátusának és kutatási módszereinek összefüggőségére, összefüggéseinek vizsgálatára összpontosít. *Bevezető* fejezetében a szerkesztők a két diszciplína viszonyát illetően a korpusznyelvészetet tekintik meghatározó státusúnak. Szakszerű, komparatív bázisú áttekintést és argumentációt nyújtanak a kognitivisták nyelvészeti és a korpusznyelvészet fejlődéstörténetének múltjáról és jelenéről, a két nyelvtudományi terület vizsgálati szókópusza reprezentativitásának kritériumrendszeréről és tényezőiről. A kötet tanulmányai főleg a magyar igei szerkezetek konstrukciós sajátosságainak elemző tárgyalására helyezik a hangsúlyt. Konstrukcionista vizsgálati megközelítésükben alapvető jelentőséget kapnak Ronald Langacker elméleti és Adele Goldberg gyakorlati szemléletű nézetei, főként ami a mentális lexikon és a grammatikai konstrukciók összefüggéseit, a lexikogrammatikai (kognitív + konstrukciós) alapú kutatás státusát, használatalapúságát illeti, melyekben a szavak nem különálló, önálló státusú lexikális egységek, hanem konstrukciókban reprezentált funktorok (Langacker 1987, Goldberg 2005).

A tanulmánykötet hat empirikus bázisú esettanulmányt tartalmaz, melyek a magyar lexikogrammatika olyan területeivel foglalkoznak, amelyeknek elemző tárgyalása a korábbi nyelvleírásokban vagy nem kapott szerepet, vagy pedig melyek jelen, korpusz- és kognitív alapú elemzése teljességgel újszerűnek mondható. Rendkívüli értéke a kötetnek, hogy a szerkesztők minden egyes benne szereplő tanulmány tartalmának újszerűségére és argumentációjának, valamint eredményeinek korrektségére vonatkozóan a téma szempontjából meghatározó szerepű szakembereket kértek fel értékelésre. Az ő meglátásaikat a tanulmányok szerzői vagy beépítették végleges szövegváltozatukba, vagy pedig külön részfejezet formájában válaszolták meg a tanulmányt követően. Recenzorként azt is értékelem, hogy a tanulmányokhoz magyar és angol nyelvű szövegösszefoglalót is olvashatunk a kötetben.

Az első tanulmány Kalivoda Ágnes és Palágyi László szerzőségével *a magyar nyelvi szimultán igekötőzésben és igeképzésben megvalósuló konstrukcióegyesítés* kérdéseivel foglalkozik, a Magyar Nemzeti Szövegtár 2., valamint az 1,04 milliárd szavas, még megjelenés előtti változatának (MNSZ2-UD) adataira támaszkodva, különös tekintettel a konstrukciók hálózatos szerveződésére, valamint a sémák/analogiák szerepére. A vizsgálat tárgyát képezi a potenciális igenélküliség, a melléknévből képzett igék igekötői választékának felmérése, az igekötő és a passzív igeképzők egyesítő konstrukcióinak analízise, a szóképzésben nem létező sémák (az alapszó-nélküliség) azonosítása. Fontos megállapítás, hogy az igekötők jelentése erősen konstrukciófüggő. A szerzők kimutatják, hogy a konstrukciós sémák alapját lexikai nyalábok képezik (36), bemutatásukból hiányolom azonban a 'lexikai nyaláb' körülírt, fogalmi reprezentációját és ennek kapcsán definícióját. Korpuszvizsgálatuk melléknévi alaptól származó intranszitiv képzős igék kinyerése, annak megállapítása, hogy mekkora az igekötős és a prefixum nélküli igealakok egységesített konstrukcióinak aránya a korpuszban, azonosítva egyúttal az igealakok produktivitásának faktorait.

Indig Balázs véleményével egyetértve a magam részéről ugyancsak hiányolom a fejezetből a tárgyalt konstrukciók kollokációs potenciáljának akárcsak fölvetőleges tárgyalását. Indig Balázs nézete szerint a korpuszmerítés volumene hatalmas, az adatok reprezentativitása megfelelő. Recenzorként azonban nem tartom elégségesnek a kognitivitás mértékének vizsgálatát a dolgozatban. Nem értek egyet a véleményezővel abban, hogy hiányolja a vizsgált

konstrukciók különféle stílusregiszterekben való előfordulásának vizsgálatát a tanulmány korpuszadataiból. Ennek a tényezőnek a tárgyalása nagymértékben meghaladná egy mindössze 25 oldalas fejezet terjedelmét. Ladányi Mária véleményező felveti az ún. 'potenciális szó' és a 'nemlétező szó' státusának elkülönítését, reprezentatív bemutatásának szükségességét az ilyen státusú elemző munkában. Egyetértek vele abban, hogy hasznos lett volna az argumentációban kitérni a konstrukcionalizálódás sematizációja gradációs faktorainak, azaz a sémaerősség tárgyalására is. Ugyancsak hiányolom ebből a fejezetből az angol nyelvű összefoglalót.

A kötet következő fejezetének szerzői Indig Balázs, Kurucz Réka, Ernőffer Alíz és Kugler Nóra, akik az ún. *appozitív határozók korpuszalapú vizsgálatát* mutatják be tanulmányukban. Az ilyen státusú határozók főnévi konstrukciókban kapnak helyet, a nomen követő pozícióban, lexikailag kifejezve a hovatartozás jellegét, jelentését. A tanulmány részletesen tárgyalja a lexikális variánsok jelentésbeli szerepét, vonzatos státusát, különös tekintettel arra, hogy kohezív-e a konstrukcióban helyet kapó konstituensek kapcsolata. Ez a viszony a szerzők felfogásában gradációs természetű. A szerzők ezzel párhuzamban szintaktikai tesztként vizsgálják a konstrukciók jelzős szerkezetekké való alakíthatóságát kiemelkedően magas színvonalú tanulmányukban. Korpuszalapú vizsgálatuk folyamatában kontextus-alapú keresést és adatfeldolgozást hajtottak végre. Nézetem szerint kiegészítésként célszerű lenne a vizsgálatot a továbbiakban továbbfejleszteni, a nyert adatok tematikai, tudáskeret alapú feldolgozásával, csoportosításával. Ugyancsak hasznos eredményeket hozna egy rájuk vonatkozó preferencia-analízis, tudáskeret bázisú és kontextuális, használat alapú tesztelés alanyok bevonásával, a korpuszadatokkal való összevetés formájában. Az ilyen szkópuszú elemzés lehetővé tenné annak ellenőrzését, hogy valamennyi vizsgált konstrukció valóban létezik-e az anyanyelvű alanyok nyelvhasználatában, valamint, hogy azt a nyelvhasználók egyáltalán létezőnek, elfogadhatónak tartják-e nyelvhelyességi szempontból. Ilyen irányú vizsgálat ugyancsak lehetővé tenné a pragmatikai szkópuszú jelentésbeli ambiguitások kiszűrését. Bár a szerzők ígérték a kétértelműség vizsgálatát tanulmányukban, ez mégsem történt meg alaposan. Ugyanakkor összevetőlegesen felvetik a *levő*-konstrukció statikusságának, a *való*-szerkezetek dinamikusságának jellegét. Dolgozatukban súlyponti kérdést képez a *való-levő*-konstrukciók vagy azok nélküliségének vizsgálata. Értékes részét képezi a tanulmánynak a határozók szórendiségével és formájával, valamint korpuszbeli előfordulásának gyakoriságával foglalkozó felmérés, melynek alapján kimutatható, hogy létezik-e típusjelentés a szerkezetek között. Ehhez a kérdéshez köthető a tanulmányt véleményező Kalivoda Ágnes és Palágyi László felvetése, mely szerint körültekintő analízist igényel annak megállapítása, hogy egy igéhez vagy pedig esetleg egy főnévhez kapcsolódik-e a határozó az ilyen típusú lexikális szerkezetekben. A tanulmány szerzői a felvetésre adott elfogadó válaszukat beépítették argumentációjukba.

A szakkönyv soron következő tematikai egysége a *beférkőző igék kollostrukciós vizsgálatával* foglalkozik – Kalivoda Ágnes, Modrián-Horváth Bernadett és Simon Gábor szerzőségével. A lexikális szemantika és szintaxis hazai szakirodalma ezt a területet a korábbiakban ugyan bőségesen vizsgálta, de nem korpusznyelvészeti eszközökre támaszkodva. Az ilyen irányú kutatás képezi a jelen tanulmány hatékony újszerűségét, jelentőségét. Jelen tanulmány központját a beférkőző igei szerkezetek kategorizációjának/kategorizálhatóságának kérdése alkotja. Legfőképpen az, hogy ezek az igék rendelkeznek-e segédigei státussal. A szerzők megállapítása szerint nem. Ugyanakkor hangsúlyozzák ezeknek a szerkezeteknek a konstrukciós státusát – szemben Imrényi véleményével, aki amellet érvel, hogy azok magmondatot alkotnak, és feltétlenül segédigei státussal rendelkeznek (Imrényi 2017). A szerzők amellet érvelnek, hogy esetükben fokozatos szemantikai vesztés zajlik, és magas fokú grammatikalizáltság jellemzi őket (129, 131). Azt vizsgálták, hogy a beférkőzés jelenségét (az igekötő és az igenév közé kerülést) mely igék mutatják szignifikánsan a korpuszban.

Elemzésük kollostrukciós (kolexéma alapú). Statisztikai bizonyítékok kinyerésének céljából a megjelenés előtti MNSZ2-UD adatbázist használták, amely a 20. és 21. századi magyar nyelvezetet reprezentálja. Vizsgálatuk 42 beférkőző ige asszociációs adatait tartalmazza. Korpuszbéli gyakoriságuk mutatóit a 2. táblázat adatai tartalmazzák részletesen (140–141). Köztük szerepelnek – az olvasót meglepő módon – az ún. *várható gyakoriság* számadatai, anélkül, hogy a szerzők ennek az adattípusnak fogalmát és természetét specifikálnák, definiálnák. Recenzorként hiányolom, hogy a felmérés csupán a nyers korpuszadatokat tartalmazza. Ennek alapján nem ítéhető meg gyakoriságuk rátája a különféle típusú, regiszterbeli nyelvhasználati tények és tényezők fényében. Különösen hiányolom a beszélt nyelvi használatot illető paraméterek tárgyalását, a rájuk vonatkozó jellemző vonások, lexikális szemantikai bázisú tények és tényezők taglalását, konstatálását, valamint a nyelvhasználatban előforduló ilyen típusú igék potencializációjának, gradációs jellegének elemző bemutatását. Lectori véleményében Dömötör Andrea a függőségi alapú elemzést hiányolja a dolgozatból, valamint annak vizsgálatát, hogy esetlegesen más szófajú lexikális egységek is képesek lehetnek-e beférkőzni a tárgyalt típusú szerkezetekbe. Imrényi András pedig – értékelve az elemzés konstrukcionista személettét – felveti, hogy a kognitív nyelvészetben alapvető funkcióval rendelkező prototípuselv megvalósulása miként követhető nyomon a bemutatott korpuszadatokra vonatkozóan.

A következő fejezet a *magmondatság szerepű, passzív jelentésű sémák produktivitásának kvantitatív vizsgálatával* foglalkozik. Szerzői Modrián-Horváth Bernadett, Kalivoda Ágnes és Tanos Bálint. Tanulmányukban négy magyar passzív jelentésű konstrukció használat-alapú produktivitását vizsgálják, előfordulásuk arányainak összevetésével az MNSZ2-UD korpusz 20. és 21. századi adatainak alapján. Vizsgálatuk során deklarálják, hogy a passzivitás nem csupán szintaktikailag transzformált séma, hiszen léteznek passzív lexikális tartalommal rendelkező igék is. A vizsgált konstrukciókat a potenciális produktivitás, a típusgyakoriság foka, valamint a produktivitás mértéke alapján vetik össze. A konstrukciók szemantikai jellemzése során foglalkoznak a konstrukciós polyszémia kérdésével, valamint a produktivitás gradációs erejének minősítésével. Határozott értéket képez kutatásaikban a beszélt nyelvi alkorpusz vizsgálata (5. fejezetpont), valamint példaanyagukban a metonimikusság és metaforizáció jellegének és a mediopasszivitás tényeinek konstatálása. Vizsgálják a korpuszadatokban, hogy tartozik-e a konstrukciókhoz prefixált vagy elvált igekötő. Tárgyalják az adatok tokengyakoriságát, típusgyakoritását, a hapaxok arányát, a potenciális produktivitás mértékét és milyenségét, valamint a passzív vs. mediális igenem érintkezésének kérdését. Értékes aspektusát képezi tanulmányuknak a regiszter alkorpuszok vizsgálata. A beszélt nyelvi alkorpusz anyagát viszont (sajnálattunkra) nem spontán nyelvhasználat, konverzáció képezi, hanem rádióinterjúk reprezentált anyaga. Ugyanakkor a regiszterek vizsgált adatainak szocio-kulturális aspektusú tárgyalása megfelel a reprezentatív analízis céljaira. A vonatkozó számadatok bemutatása hat mellékletben történik (218–223). A szerzők figyelme kiterjed a nyelvjárásbéli előfordulás adatainak konstatálására is. Kimutatott eredményeik validitásának kontrolljaként célszerű lenne anyanyelvi alanyokkal tesztelni az adatok értelmezését / értelmezhetőségét. A korpuszadatok feldolgozása jórészt statisztikai szempontok alapján történt. Kisebb mértékben érintik a szerzők ezek kognitív aspektusait, bázisát. Ugyancsak hasznos lenne a dolgozat elemzett tényanyagát más, a magyartól eltérő, de a magyarhoz hasonlóan gazdag morfológiai reprezentációval rendelkező nyelvek tényeivel összevetni. Ez azonban természetesen jóval meghaladná a jelen fejezet terjedelmének lehetőségeit.

Recenzorként hadd jegyezzem meg, hogy a dolgozat címében is szereplő 'magmondatság' szintaxiselméleti státusát (ahogy azt az Imrényi fogalmi rendszerének korábbi bemutatását illetően kifejtett kritikámban megfogalmaztam (Andor 2020: 146, 149)) nem tartom kielégítőnek. Konceptuális szemantikai tekintetben a 'magmondatság' teoretikus fogalma és a szintaktikai státuson túlmutató diskurzusbázisú szerepe nem tisztázott megbízhatóan.

Elemzőitől és a fogalom alkalmazóitól a mai napig hiányolom a kognitív státus legalapvetőbb jegyének, a prototipikusság jellegének részletező bemutatását. A két véleményezőnek, Kugler Nórának és Palágyi Lászlónak megismert kritikai észrevételeit a dolgozat szerzői beépítették végleges változatuk szövegébe.

Az ötödik tanulmány címe: *A tagmondatkapcsolattól a komplex birtokos szerkezetig: hasonlattípusok azonosítása és vizsgálata*. Szerzői Bajzát Tímea Borbála, Szemes Botond és Szlávich Eszter. Célja hasonlattípusok kimutatása és elemzése 100 kanonikus regényszöveg korpuszán. Irodalom- és stílustörténeti jelentősége rendkívüli. A kognitív stilisztikai szemléletű elemzés rámutat a hasonlatok szintaktikai szerkezetének jellemző vonásaira, a névutók poliszém jelentéseire, a birtokos szerkezetekbe sűrített, hasonlatot kifejező konstrukciók rendkívüli tömörségére. A szerzők 561 példányt azonosítottak vizsgált korpuszukban. Alkalmazott eljárásaikat táblázatban foglalják össze (274). Olvasóként elvárható lett volna, hogy részletezőbb leírást nyújtsanak a hasonlatok többértelmű jelentéseinek elkülönítéséről, kontextuális szálienciájuk ismérveiről, valamint választ adjanak a tanulmányt véleményező Horváth Péter és Simon Gábor azon felvetésére, hogy elemzésük korpuszalapú vagy korpuszvezérelt-e. Az is tisztázandó lett volna, hogy milyen értelemben tekinthető referenciakorpusznak (inkább, mint pusztán kutatói korpusznak) a vizsgált regények anyaga. A szerzők részéről a felvetésekre nem olvashatunk választ a tanulmány szövegét követően.

A kötet záró tanulmánya Horváth Péter tollából a *lexikai választékosság és szemantikai specifikusság mintázatainak* vizsgálatával foglalkozik a *magyar kanonikus költészetben*. A szerző az idegennyelv-tanítás területéről jól ismert szókinccstesztesztelési eszközökhöz hasonló módon vizsgálja 24 költő verseit. Nem világos számomra döntésének oka az ilyen típusú szövegbázis mellett. A vizsgált szövegek két korpuszból származnak: az ELTE regény- és verskorpuszából. A kutatás lényege annak megállapítására irányul, hogy létezik-e összefüggés a versforma és a lexikai választékosság között. Horváth megállapítása szerint a lexikai választékosság mértéke csökken a versszöveg előrehaladásával. Felmérésének eredményei azt mutatják, hogy a páros sorok lexikai választékossága magasabb a páratlanokénál. Kérdés, hogy szerepet játszik-e ebben gyakorisági tényező, valamint az elemzett szövegpéldányok hosszúsága. Horváth megfigyelése szerint a versszakok, valamint a szövegsorok sorrendiségének viszonylatában változó mértékű a szövegreprezentáció választékossága. A megfigyelés indoklása további kognitív alapú szövegkonstrukciós elemzést igényel. Javasolom, hogy az ilyen szemléletű és szövegbázisú kutatásban kapjanak helyet konceptuális szemantikai, tudáskeret-alapú vizsgálatok.

Összegzőképpen kimondható, hogy a Tolcsvai Nagy Gábor koordinálásával, nyelvtudományi kutatóműhelyében általa és munkatársai által létrehozott DiAGram könyvsorozat a kognitív és korpusznyelvészeti kutatómunkát szervesen összekapcsoló legújabb, 10. kötete a kurrens hazai elméleti és alkalmazott nyelvészet számára jelentős, magas színvonalú tanulmányokat tartalmaz, amelyek mindegyike új szemléleti keretbe helyezi a magyar nyelv lexikogrammatikai, funkcionális alapú leírásának perspektíváit. Hasznos forrásmunka lehet nem csupán a nyelvtudománnyal foglalkozó kutatók számára, hanem a hazai nyelvpedagógia művelői részére is. Megismerése feltétlenül ajánlott a magyar nyelvtudománnyal foglalkozó egyetemi doktori képzés oktatói és hallgatói számára.

Irodalom

- Andor József 2020. A magyar nyelv első kognitív szemléletű grammatikája. Kritikai áttekintés. *Magyar Nyelv* 116/2: 139–155.
- Goldberg, Adele 2005. *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford, Oxford University Press.
- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó. 664–760.
- Langacker, Ronald 1987. *Foundations of Cognitive Grammar Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford CA, Stanford University Press.

ANDOR JÓZSEF